

KİBRİT KUTUSUNDAKİ
SARIKAMIŞ
SİBİRYA

GÜNLÜKLERİ
M. FUAD TOKAD

HAZIRLAYAN: JACK SNOWDEN

İçindekiler

Sunuş	7
Teşekkür	11
İstanbul'dan Hareket (hatt-ı harb)	13
Mezuniyet ve Sonrası	33
Esaret Günleri	65
Sarıkamış'tan Ayrılış	105
Veltuga'ya Varış	121
...Ve Esaret Sona Erdi	277
M. Fuad'ın Esaret Sonrası Hayatı	283
Albüm	287

İstanbul'dan Hareket (hatt-ı harb)

M. Fuad Tokad, gençlik yıllarında.

Esarete Kadar Geçen Zamanın Hülasa Olarak Hatırası...

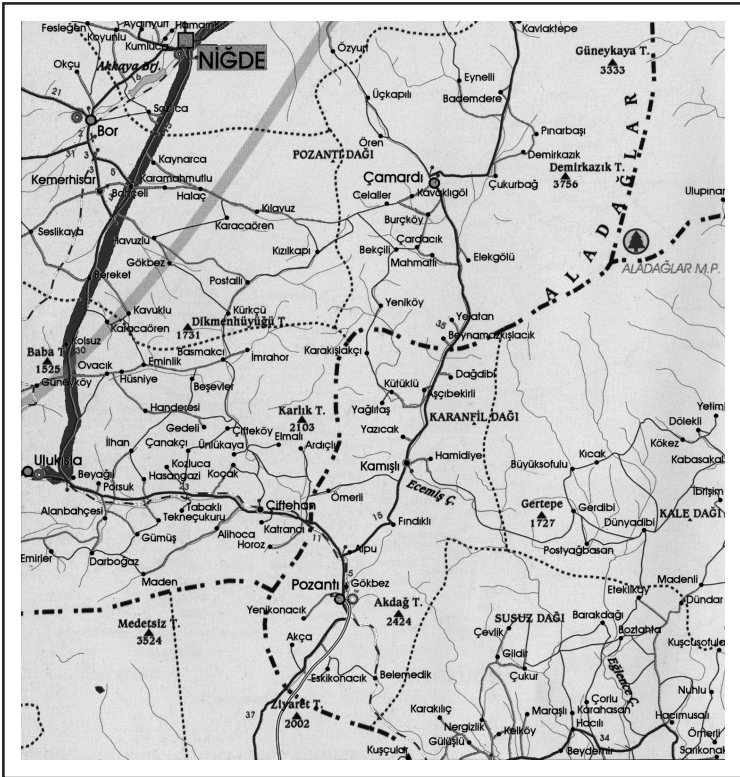

8 Ocak 1915*. Mektepten eve geldim. Evde son gün idi. Akşam yemeğinde bizim İshak Paşa mahallesindeki Hacı Mustafa Efendi'nin evinde idik. Biraz gezindik. Artık son gün olduğundan her şey nazarımda başka görünüyordu. Gece de evde epeyi oturduk. Valide, kardeşim ve pederimle epeyi konuştuk.

9 Ocak 1915. Sabah erken kalktım. Validemin hazırladığı yemeği yedim. Annemin ve babamın ellerini öptüm. Kardeşimin de gözlerinden öperek artık eve veda ettim. Validem gizli gizli ağlıyordu. İnşallah sağ geleceğim diye teselliye çalıştım. Evden doğru mektebe geldim. Benim ile beraber on arkadaşın ilişkisini kestiler. Oradan arkadaşlarla birlikte birini eşyaları araba ile getirtmek üzere orada bırakarak Harbiye Nezareti'ne geldik. Öbürü de geldi. İkinci vaktine kadar serbest eşyamızın yanında Merkez Kumandanlığı'nda evvelce cami olan bir odada bekliyorduk. İkinci vakti kapının önüne muhafız koydular. Bizi hiçbir tarafa bırakmadılar adeta mahpus gibi. Kızdık. Gece yatsı vakti bize dörder lira kadar harcırah verdiler. Mektepte de 95 kuruş kadar 33 günlük yevmiye verdiler. Geceyi kuru tahta (karyola) üzerinde geçirdik.

* Yazar günlüğünde hem Miladi hem de Rumi takvimi kullanmıştır. Okuyucuya kolaylık olması amacıyla sadece Miladi tarihler esas alınmıştır.

10 Ocak 1915. Sabahleyin erkenden kalktık. Eşyaları sırtımız ve elimizde ta vapura kadar götürdük. Araba bulamamıştık. Ekmek filan da aldık, Haydarpaşa'ya geçtik ve trene bindik. Biraz sonra artık veda etik ve İstanbul'dan ayrıldık. Arkadaşlarımızın isimleri: ben, Sabri, Zekai, Nazım, Şevki, Ethem, Nail, Sabri (Çorlulu), Refet (Aksaraylı), Vecihi, İzzet (Erenköylü). Ben trende bazen evi düşünüyor, bazen mektepte bıraktığım iki arkadaşım Emin (Yenişehirli ve Darüşşafaka 9. sınıfta) ve İsmail (Karahisar-ı Şarkîli Sabuncuzadeler'den) Efendileri düşünüyordum. Emin'in Fransızca çalışması üzerine ona bir de Fransızca mektup tesvid ettim. Gece pek geç vakit Eskişehir'e geldik. Buradan da pedere bir kart yazdım. İki saat kadar

M. Fuad Tokad'ın Konya'dan ayrıldıktan sonra gittiği istikameti gösterir harita.

bir tevakkuftan sonra tekrar hareket ettik. Sabah oluyordu. Bugün Haydarpaşa'ya geçmeden evvel köprüden yine pedere bir kart yazdım.

11 Ocak 1915. Eskişehir'den ayrılmış ilerliyorduk. Eh tren hayatı hoş geçiyor. Karahisar-ı Sahib ve daha birtakım istasyonlar geçerek gece yine geç vakit Konya'ya geldik ve Göçmenler İstasyonu'na yakın bir kahveye giderek birer çay içtik... Tren dört saat kadar bekledi. Yine sabaha yakın buradan da hareket ettik.

12 Ocak 1915. Konya'dan ayrılmış yine ilerliyorduk. Karaman, Ereğli ve daha birkaç istasyon geçerek akşam yatsıdan biraz sonra Ulukışla'ya geldik. Burada indik. Burası berbat bir yer. Bütün köhneliğiyle duruyor. Yağmur yağdığından ortalık da çamur. Han yok. Geceyi istasyona yakın adi bir kahve pişgihinde geçirdik. Kahvedeki musahabe pek tuhaf... Siyasiler, atılan fikirler müthiş... Konya Ovası çok geniş, fakat teessüf ki tek bir ağaç yok.

Güneyde Toros Bütün Haşmet ve Beyazlığıyla Görünüyor

13 Ocak 1915. Sabahleyin Ulukışla Mevki Kumandanlığı'ndan iki yaylı araba aldık ve beşer kişi binerek hareket ettik. Yerde kar yoktu. Yalnız don var. Cenubda Toros silsilesi haşmetle ve bütün beyazlığıyla görünüyor. Epeyi yaya yürüdük. Akşama doğru uzaktan Bor şehrini gördük ve gece yatsı vakti Niğde'ye girdik. Fırtına vardı. Biraz bizi sarstı. Hemen burada kenarda bir hana yerleştik ve yattık.

14 Ocak 1915. Bugün Niğde'de bera-yı istirahat kaldık. Pek geri buldum. Tabii manzarası güzel... İyi denecek hemen hiçbir yeri yok... Şehri gezdik, dolaştık. Yine mektup yazdım.

15 Ocak 1915. Sabahleyin yine iki araba bularak (Tekalif'ten) Niğde'den de uzaklaştık. İkindiden biraz sonra Araplı Han isminde bir hana geldik. Yerleşiyorduk. Sivas Menzil Kumandanlığı'na tayin edilen Halil Rüşdi Bey isminde bir binbaşı bizi buradan kaldırdı ve peşine taktı. Gece yatsı vakti Develi Karahisar kasaba merkezine geldik. Köylüler bizi iki parti evlerine götürdüler. İkram ettiler. Ben bunlardan müte-hassis oldum. Geceyi orada geçirdik. Köylülere hep güzel şeyler söylüyorduk ve onları tenvire çalışıyorduk.

16 Ocak 1915. Yine sabahleyin arabalara bindik, buradan da hareket ettik. Koca Erciyes Dağı bütün haşmetiyle görünüyordu. Yarıdan yukarısı beyaz... Öğleden biraz sonra İncesu kazasına geldik. Develi, Karahisar'dan mamuriyet itibarıyla geri, köhne. İncesu köhne, geri olmakla beraber pek pis. Hükümet daire-sinin duvarında bile insan pisliliği vardı. Buranın etrafı sur ile muhat... Neyse burada biraz tevakkuf ettik ve hareket eyledik. Yine gece yatsı vakti Kayseri'ye geldik ve burada evvelce bir Fransız Mektebi iken bilahare müsadere edilmiş bir binaya yerleştik. Geceyi burada geçirdik.

17 Ocak 1915. Yine sabahleyin arabalarla buradan da (Kayseri) çıktık. Her taraf ucuz olduğu gibi Kayseri daha ucuz. Yolumuz bidayette çok taşlık geçti. Akşamüzeri Sultanhanı nahiyesine köylülerin cirit oynayarak, atlı istikbali ile girdik. Yine ikram. Tabii buralar hep geri... Ha biz ilerledikçe mektepten çıkan ve arkamızdan gelen postalarından bazıları bize yetişiyorlardı. Nitekim bunlar arasında ilk defa Ulukışla'da kahvede tanıştığım hemşehrim Ankaralı Sayid Efendi de burada beraberdi. O nakliye sınıfından olup arkadaşlarıyla birlikte bizim gibi Erzurum'a yol alıyordu.

18 Ocak 1915. Sabahleyin yine arabalarla Sultanhanı'ndan da ayrıldık. Öğle vakti Gemerek nahiyesine geldik. Daire-i mahalleye indik. Bize yağ, yumurta, taze tereyağı, bal, kahve ikram edildi. Burası diğer yerlere göre oldukça

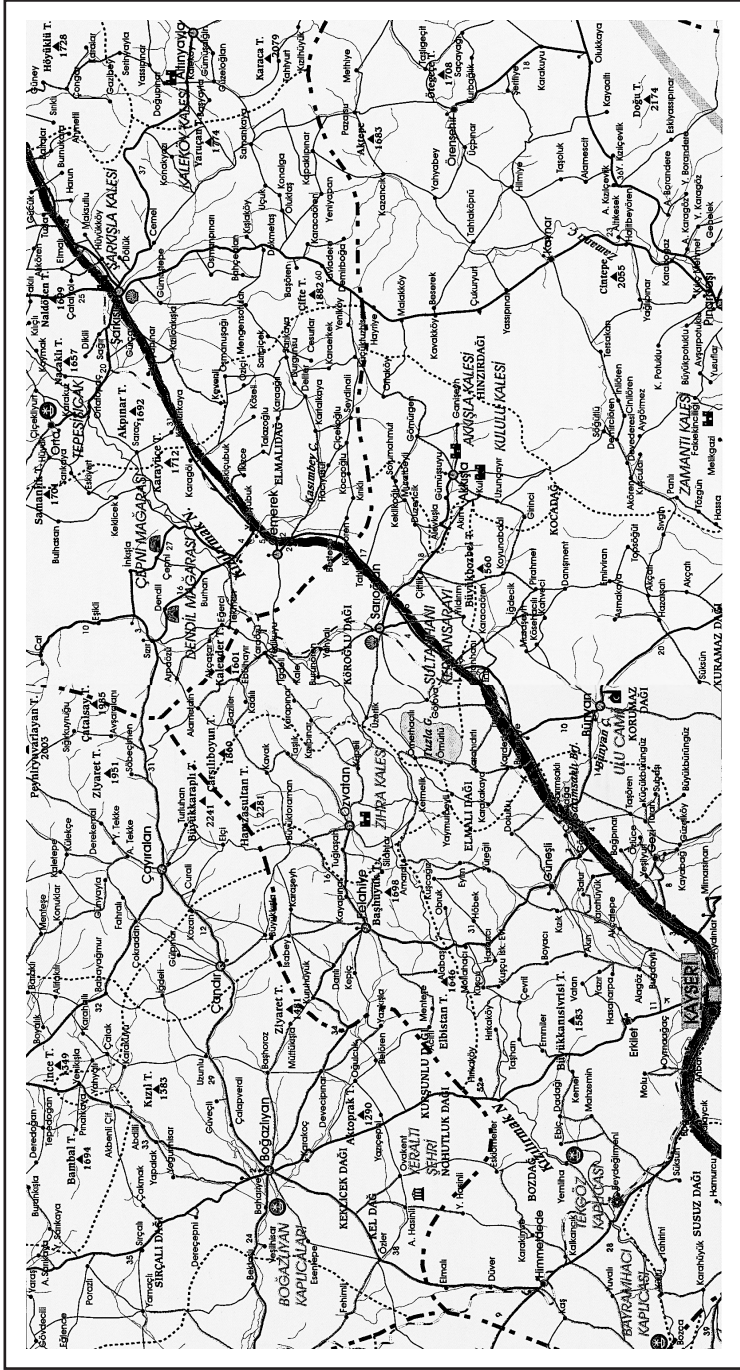
ileride Enver Paşa'ya tesadüf ettik. Yanında birçok köylü vardı. Hep atlı... Hemen arabadan inerek selamladık. Takriben ikinci vakti arazi birdenbire yükselmişti. Küçük tepeler, taşlık... Şimdiye kadar (bu sene içinde) ilk defa yerde kar gördük. Akşam Cami Hanı civarındaki Yenihan'a indik. Geceledik.

20 Ocak 1915. Sabahleyin Yenihan'dan da ayrıldık ve karlı araziye çiğneyerek uzaklaşıyorduk. Takriben 1 kilometre ileride geniş bir vadi görüldü. Kızılırmak buradan geçiyordu. Buradan biri küçük, diğeri büyük iki köprü geçtik. Önümüzdeki ufak tepeyi de aşarak Sivas'a girdik. Burada Sivas Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti azasından biri tarafından eski Divan-ı Umumiye dairesine yerleştirildik. Akşam Müdafaa-ı Milliye'den yatak, soba vesaire gönderildi. Burada birkaç han var ki o da Tekâlif-i Harbiye'de, bir tane Afyonian isminde de bir otel var ki o da çok adi. Seyahat için iyi bir otel. Han hemen yok. Gece yine o aza ile kahveye gittik. Kahve fincanları pek büyük. Hayret ettim. Takriben 35 cm boyu, alt kaidesi 20-25 cm., üstü 15-20 cm. Biraz sonra yine yerimize geldik.

21 Ocak 1915 [Bugün günlükte boş bırakılmış].

22 Ocak 1915 [Bugün günlükte boş bırakılmış].

23 Ocak 1915. Sivas oldukça büyük. Garptan gelirken şehre Hükümet Dairesi tarafından girilir ki en ziyade nazara çarpan Daire-i Hükümet'tir. Buna civar bir idadi mektebi mevcut. Bunlardan gayri mebani adeta; bir, iki tane lokantaya benzeyen aşhaneler var. Bazı kahvehaneleri de eh biraz. Caddeler dar ve temiz değil. Çarşıda hoşla gitmez bir, iki mağaza dükkan müstesnadır. Hilâl-i ahmer ittihaz edilen bina zararsız. Birçok cami medreseler de var. Bunlar hep tadilde, şehir de büyük bir tamire muhtaç. Ahalisi oldukça munis. Fakat çok Ermeni var. Bunlar müterakki. Sanatkarlar hep bunlardan. Mu'tena görülen hemen her şey Ermenilerin. Ticaret, san'at hep bunlarda. Bunlar şayan-ı teessüf. Neyse bir, iki tane de yeni Türk şirketleri açıl-

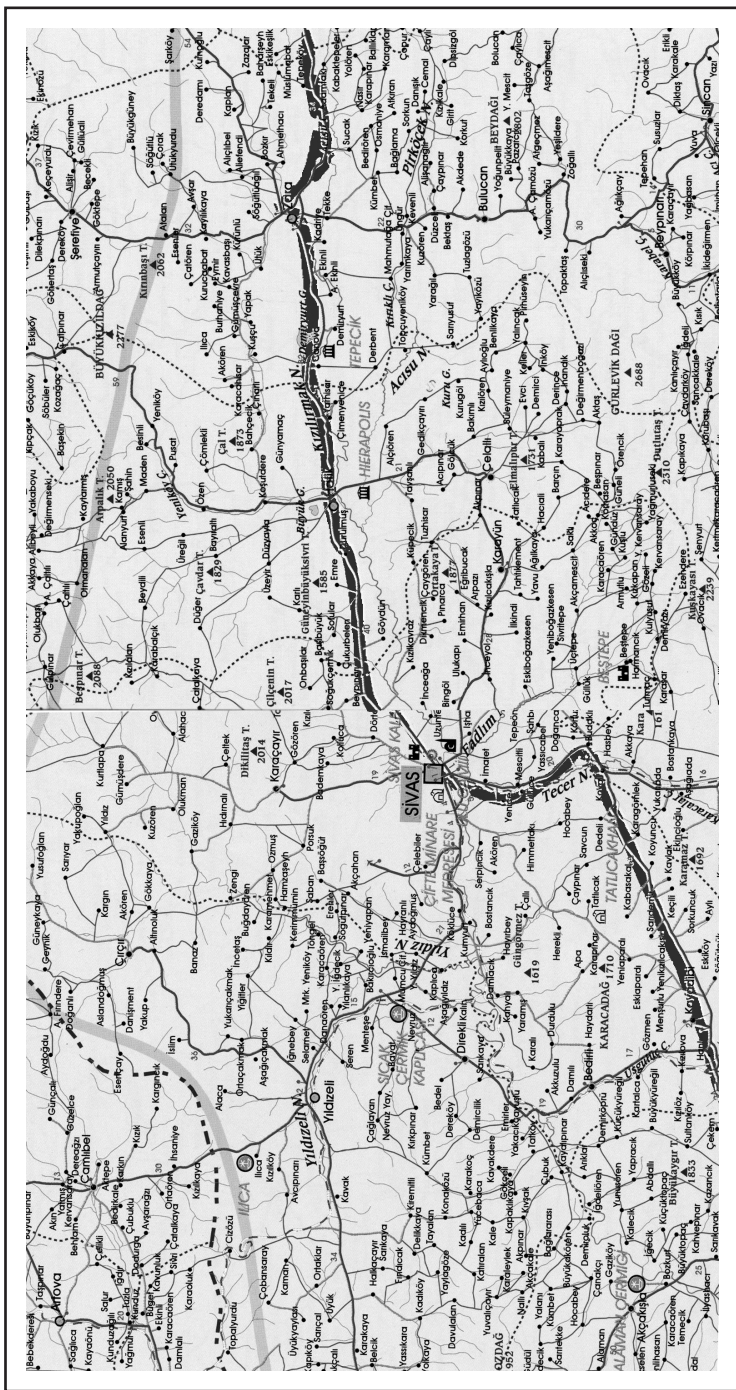
M. Fuad Tokat'ın Sivas havalisinde gezdiği yerleri gösterir harita.

mış, fakat ibtidai... Burada öteberi aldık. Epeyi para sarf ettim. Pederime Sivas'a geldiğimi ve buradan da hareket edeceğimi telgrafla bildirdim. Tabii mektup da yazdım. Arkadaşlara da.

24 Ocak 1915. Öğle vakti bir musika bir kalabalık oturduğumuz Divan-ı Umumiye önünden geçiyordu. Küçük çocuklardan ta 70, 80'liklere kadar vardı. Elllerinde birer değnek, sırtlarında birer dağarcık, ayakları çarık. Meğer bunlar köylerinden hediye olarak bulgur, mercimek vesaire getiriyorlarmış. Tabii hep orduya yardım. Bu bana çok tesir etti. Hatta ağladım. Öğleğin Sivas'taki Üçüncü Kolordu Kumandan Vekili'nin verdiği emir üzerine artık bugün hareketimiz takarrür etmişti. Oradaki nakliye kumandanı araba olmadığından bize katır yahut at verdi. Bu hareketimizin yarına tehirini Mevki Kumandanından rica ettiyse de olmadı. Burada takriben 40, 50 kadar ihtiyat zabıt namzedi olmuştuk. Kimisi süvari, kimisi nakliye, mütebakisi piyade. İkinci vakti verilen atlara eşyalarımızla beraber bindik ve Sivas'a da veda ettik. Biraz sonra gece oldu. Ben, Enver, Çelebi (süvari), İzzet dördümüz kafilenin ilerisinde gittik. Diğer arkadaşların yakınında bir Ermeni köyüne indiklerine rağmen biz böyle devamla dördümüz gece, bir köyü geçtikten sonra saat alaturka 6'da Koçhisar kazasına indik ve dördümüz de hükümetin bir odasında kanep ve sandalye üstünde uyuduk.

25 Ocak 1915. Sabahleyin hemen Abdi Çavuş'un (Jandarma) hanında bir odaya yerleştik. Öğle vakti diğer arkadaşlar da geldi. Bugün burada kaldık. Koçhisar adı bir köy gibi. Gece bazı arkadaşlar rakı filan içmişler. Abdi Çavuş'la kavga ediyor-muşlar bir şeyler. Süvari Fazlı (Amasyalı) çok cıvıklık yaptı... Hiç rezalet. Hareket bastırıldı.

26 Ocak 1915. Yine bargirlerle sabahleyin Koçhisar'a da veda ettik. Yarhisar Köyü'nü geçerek Tödürge Jandarma Karakolu'nda biraz oturduk. Öğle yemeğimizi yedik. Akşamüzeri Zara (Koç-kiri) kaza merkezine geldik. Bir hana indik. Burayı iyi buldum.

M. Fuad Tokad'ın Sivas havasında gezdiği yerleri gösterir harita.

Sivas'tan buraya kadar yol şose. İyi evler filan da var. Fakat Ermeni yine fazlaca.

27 Ocak 1915. Sabahleyin Zara'dan da ayrıldık. Bir iki saat sonra arazi buraya kadar düzken değişti. Dağlık, taşlık bir hal karşısında kaldık. Biraz sonra yine buraya kadar görmediğimiz karları çiğnemeye başladık... Neyse akşam Keçeyurdu'na geldik ve bir Ermeni evinde kaldık. Dört arkadaş. Burada köhne.

28 Ocak 1915. Sabahleyin Keçeyurdu'ndan da ayrıldık... İkinci üzeri Su (İnderesi) kaza merkezine geldik ve bir Ermeni evine indik. Fakat Ermeni bize kabalık gösterdi. Yatacağımız odanın mefruşatını hep kaldırmıştı. Aldırmadık. Geceledik.

Bir Ermeni Evinde Misafiriz

29 Ocak 1915. Bugün burada istirahatle geçti. Hemşehrim Ankaralı Cevat'ı (binbaşının oğlu) gördüm. Sabahleyin Ermeni herhalde bizim iyi adamlar olduğumuzu anlayarak odaya sedir, minder filan getirdi. Akşam oldu. Yemeğimizi çarşıda yedik. Eve çıktık. Ev sahibi Ermeni de yanımıza geldi. Konuşuyorduk. Birdenbire bir çocuk gelerek gelinin bayıldığını söyledi. Hemen ben Sivas'tan aldığım mualeceden iki hap ve bir de lokman ruhunu verdim. Hapları yutsun, ötekini de koklasın dedim. Biraz sonra Ermeni geldi. Son derece minnettar kaldığını söyledi.

30 Ocak 1915. Sabahleyin Ermeni bize çay ziyafeti verdi ve yemek pişirttirerek getirdi. Yedik. Sonra bizi uğurladı. Artık bu Su şehrine veda ettik. Tabii güzelliği insanı teshir ediyor. Ağaçlık, suluk, hoş. Fakat kasaba adı, köhne... Birkaç köy geçtik (bir tanesinde öğleyin bulgur pilavı de yemiştik). Akşam Ezbider nahiyesine geldik. Bir pis oda gibi bir yerde yerleştik. Gece kahveye filan gittik. Tatar Rus esirleriyle görüştük. Buraya kadar da yollarda bir, iki posta esir görmüştük. Gece hücum eden bir köpeğe ateş ettim.

31 Ocak 1915. Sabahleyin buradan da ayrıldık. Akşamleyin Karasu Köyü'ne geldik. İndik. Burası da çok pis. Sokaklar hep çirkab. Fakat suyu güzel. Burada da bir amonyak verdim. Çok minnettar kaldı.

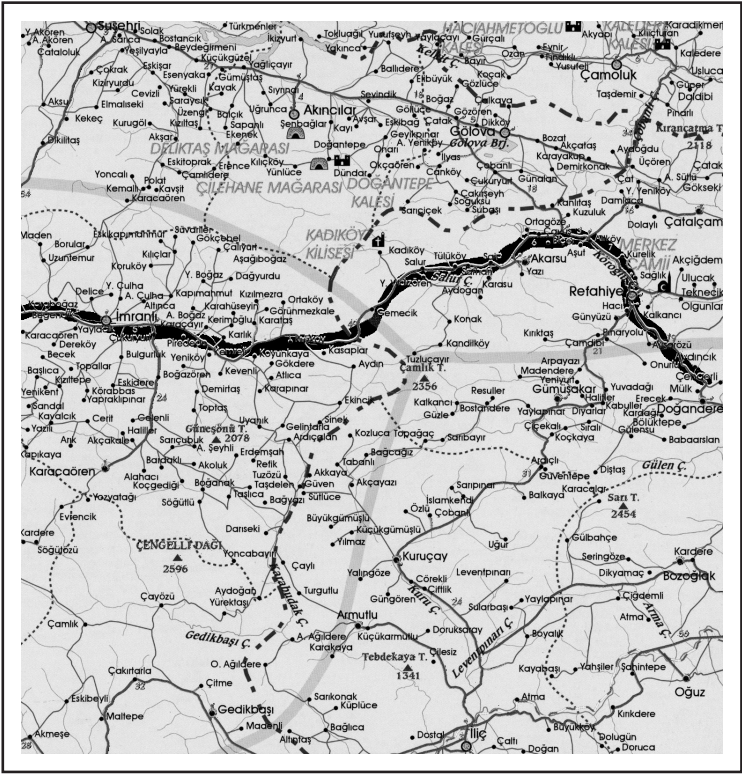
1 Şubat 1915. Sabahleyin Karasu'dan da ayrıldık. Hava bozdu. Henüz öğle olmamıştı. Altkezi Köyü'ne imamın evine indik. Kar, bora akşama kadar sürdü. Burada kaldık. Rus zabıtları gelmiş. Bunların yanına gittik, görüştük. Bir tane de içlerinde Mekteb-i Harbiye talebesi Mehmet isminde bir Müslüman da vardı. Bunlardan biri gayet güzel tüysüz idi. Nazar-ı dikkatimi celbetti. Sonradan anladım ki erkek elbisesini giymiş bir kadınınmış (Salib-i Ahmer'den). Bunlara yine sulfato filan verdim. Süt ısmarladık.

2 Şubat 1915. Sabahleyin hava bir değişti. Fakat müthiş soğuk. Hemen Köroğlu Deresi'yle Köroğlu Boğazı'nı yürümeye başladık. Soğuk fena. Zahmet çektik. Nihayet Refahiye (Kercanis) kaza merkezine geldik ve oranın oldukça zenginlerinden birinin odasına yerleştik. Ev sahibi göçmenler ısrarımızla bize birer yatak verebildi (ikram edebildi). Biz dört arkadaşlık. Diğer bizim arkadaşlar dünden gelmişlerdi. Sivas'tan itibaren karmakarışık geliyoruz. Biz ta İstanbul'dan çıktığımız posta hep beraberiz. Diğerleri ayrı. Bu kaza da beyinimizde. Burada Ermeniler bir posta soymuşlar, fakat yakalanmış.

3 Şubat 1915. Sabahleyin Refahiye'den de ayrıldık. Akşama doğru galiba Melek Şerif (pek iyi ismini bilmiyorum unuttum) isminde bir nahiye merkezine geldik ve bir imam odasında kaldık.

4 Şubat 1915. Sabahleyin buradan da ayrıldık. İkinci vakti epeyi bir yağmur yiyerek Ermenik nahiyesine geldik. Bir eve indik. Buralar hep köhne, dağlık.

5 Şubat 1915. Sabahleyin Ermenik'ten de ayrıldık. Pek dağlık, korkunç araziler... İkinci vakti Kemah Boğazı'nı, Fırat Nehri'ni

M. Fuad Tokad'ın Sivas'tan sonra geldiği Refahiye kazasını gösterir harita.

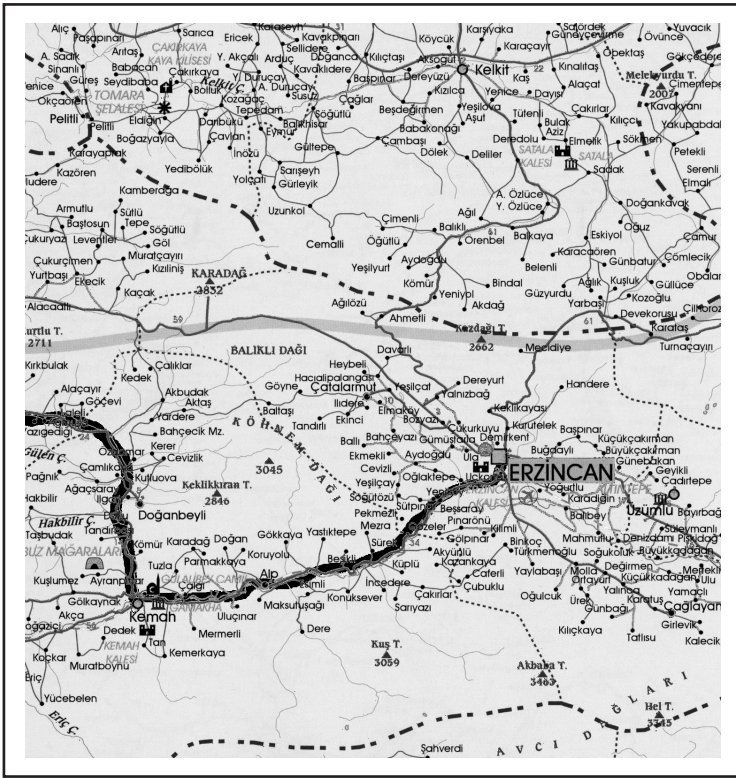
geçerek Kemah kazasına geldik ve beylerden Hayrettin Bey'in konağına indik. Hemen yine pedere, arkadaşlara birer kart yazdım. Burası diğerlerine göre zararsız, güzelce. Hayrettin Bey akşam bize alafranga bir sofraya çıkarttı. Pek güzeldi. Konak da hoş. Gece de musahabe ettik. Bu Harput Valisi'nin (sabık) kardeşi imiş.

6 Şubat 1915. Sabahleyin alafranga bir kahvaltıdan sonra buraya da veda ettik. Fırat'ı takip ettik. Bir köprüyü geçtik. Öyle müthiş yerler ki insanın tüyleri ürperiyor. Bir anda biraz dinlendik. Ekmek yedik. Burada bazı hasta askerler ölmüş.

Acıdık. Kaldırılmasını tembih ettik. Akşam Avini isminde bir köye indik. Bir Ermeni evinde kaldık.

7 Şubat 1915. Sabahleyin Avini'den de ayrıldık. Yine arazi müthiş dağlık ve Kemah Boğazı'nı geçtik. Bura dehşet. Boğazda hiç iyi bir yol yok. Hep dağ eteğinden, çok tehlikeli. Boğazdan sonra geniş Erzincan Ovası. Buradan Erzincan'a kadar muntazam, gayet güzel bir şose. İki saat kadar çekti. Erzincan Hükümet Dairesi'nde bir odada geceledik.

8 Şubat 1915. [Bugün günlükte boş bırakılmış].

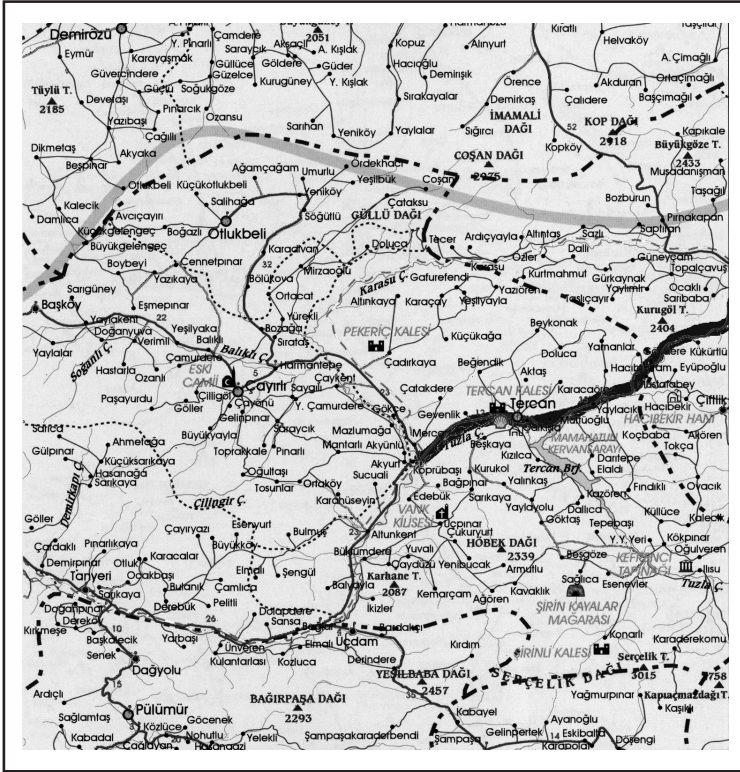
M. Fuad Tokad'ın Erzincan ve havalisinde gittiği yerleri gösterir harita.

9 Şubat 1915. Bugün postahaneye yakın Yeni Otel denilen yere nakil ettik ve bir oda kiraladık. Yolculukta ilk defa bir hamam yaptık. Öteberi noksanımızı aldık. Erzincan çok güzel. Sivas yanında hiç. Hükümet, askeri idadisi vesaire binalar dehşet. Burasını çok beğendim. Kaputumu tamir ettirdim. Yine telgraf ve mektup yazdım. Pederimden telgrafta iki lira istedim. Muhallebici Arnavut Cemal pek berbat ve meşhur bir adammış... Geceleri hep otel kahvesinde eğleniyor, muhabbet ediyoruz.

10 Şubat 1915. Sabahleyin postahanedan pederimin gönderdiği iki liralık banknotu aldım. Yine bura Merkez Kumandanlığı'nın emriyle hazırlandık. Sivas'tan aldığımız Tekalif-i Harbiye bargirleri elimizden alındığından burada kendimiz esb kiraladık ve öğle vakti Erzincan'a da veda ettik... Akşam Karakilise adındaki bir köye indik. Burası da köhne. Geceyi pederi harpte şehit düşen İrfan namındaki bir çocuğun küçük odasında geçirdik. Buraya kadar yol yine şose. 4 saat mesafe.

11 Şubat 1915. Sabahleyin Karakilise'den de ayrıldık. Biraz sonra ova kesildi. Arazi arızalaştı. Birkaç bargir devrildi. Akşam bin dertle Dalav Köyü'ne geldik ve kötü bir odaya yerleştik. Buraya gelmeden biraz evvel hasta, can çekişen birini gördük. Elbisesi daha ölmeden soyulmuş... Şu vahşet beni çok müteessir etti... Bu köy de çok berbat. Yollarda hasta efrat, birçok hayvan laşeleri kıyamet gibi.

12 Şubat 1915. Sabahleyin Dalav'dan da ayrıldık. Buralar kardı. Buraları muhit yerler, adeta yüksek yerler karlı. Biraz sonra Ce-bik Yokuşu'nu (boğazı) aştık. Daha birazda Ahmedağa Hanı'na geldik. Hasta efradı hana sokmadığından hancıyı adamakıllı dövdük ve efradı içeri yerleştirdik. Biraz da istirahat ettik. Epeyi ileride de Kötür Köprüsü'nü geçtik. Sonra da epeyi bir düzlük (kurak) gittik. Akşam Mamahatun (Tercan) kazasına girdik ve Hükümet-i mahalliye'nin bir odasına geçtik. Şehire girmeden evvel dik, taşlı iki tepe var. Yine mektup yazdım. Burada köhne.

M. Fuad Tokad'ın Mamahatun (Tercan) kazasında gittiği yerleri gösterir harita.

Mamahatun'da Bir Kürt Beyi

13 Şubat 1915. Sabahleyin yine Mamahatun'a da veda ettik. (Burada Akkoyun Padişahı'nın bir asarı (bina) harap bir halde mevcut)... Akşama doğru arazi berbat karlı. Gece Reşid Bey komuna geldik ve Kürt Beyi'nin odasına indik. Bu Kürt Beyi çok arsız herif. Arpa, gazyağı filan gibi şeylerden fahiş senetler adeta yalvararak istiyordu. Pis herif ikram da etmedi... Kom, köyün daha ufağı. Bunlar adeta ayı inleri gibi.

14 Şubat 1915. Sabahleyin Reşid Bey Komu'ndan ayrıldık. Döne dolaşa dağlardan tepelerden (hep karlı) güç hal Pırtın

Köyü'ne geldik. Soğuk, yürürken mataralarda sular donuyor. Burada da bir eve girdik. Odalar hep ahırlar içinde.

15 Şubat 1915. Sabahleyin Pırtın'dan çıkarak Abdalcık, Merdiven, Ciniz köylerine uğrayarak akşam Torişik Köyü'ne geldik. Geceledik. Erzurum beş saatmiş.

16 Şubat 1915. Sabahleyin Torişik'ten de ayrıldık. Ağadır'ı solda veya sağda bırakarak iki saat sonra Ilıca'ya (burada tabii hamam vardı. Fakat çok pis), sonra Gez'in üzerinden geçerek öğleden sonra Erzurum'a İstanbul kapısından girdik. Bir cadde yol üzerinde epeyi bekledik. Nihayet Yoncacık mahallesinde Hafız Nuh Efendi'nin gösterdiği küçük bir odaya indik... Arkadaşlarla yerleştik. Eski arkadaşlardan İzzet ile Çorlulu Sabri bizden ta Erzincan'dan evvel ayrılmışlardı. Acem'in kahvesine filan gittik. Karnımızı hep lokantadan doyuruyoruz. Fakat çok pahalı. Burada mahrukat çok az... Ha bunlar da olduğu gibi Erzurum'da abdesthaneler pek az. Hep umumi, o da camilerin. Sonra bir mahallede umumi bir abdesthane var. Her evde yok. Oturduğumuz mahallenin üç tane umumi kenefi vardı. Bu çok can sıkıyor. Erzurum'u beğenmedim. Hiç çatı yok (mebani-yi askeriye hariç, hatta mebani-yi resmiye de)... Erzincan buraya çok mütefevvik.

17 Şubat 1915. Öğle vakti arkadaşlar birlikte Dokuzuncu Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne gittik. Bizi kıtalara tayin ettiler. Ben A85. T1. K1. Tabur Kumandanı Binbaşı Ümid Ali İbrahim Bey. Gündüz ben taburumuzdan Mülazım Faik Efendi ile görüştük. Fırka 29'da biz; Salih Zekai A87 T3 K11, Nazım Şevki (İstanbul) A87 T3 K9, Rifat (Aksaray) A50 T3 K10, Ethem (Acıbadem) A50 T2 K8, Nail (Varna) A85 T3 K10, Vecihi (Dersaadet), İzzet (Erenköy) Heyet-i Talimiye'den olup Muş'a gidecekler... Kolordu da henüz müracaat esnasında Sivashlı (bizden) ismini unuttuğum (galiba Hilmi) bir kara haber

arak akşama doğru Ebulhindi'ye geldim. Burası tabur, alay, hatta fırka merkezimiz. Burada henüz teşkilat yapılacaktı. Akşamüzeri bir miktar asker geldi. Bölüklere dağıtıldık.

21 Şubat 1915 - 26 Şubat 1915 [Bugünler günlükte boş bırakılmış].

27 Şubat 1915. Artık burada ara sıra gelen askerleri tanzim ve talim etmekle uğraşıyor ve teşkilatımızı ikmale çalışıyoruz. Buraya geldikten iki gün sonra Nazım Paşazade (İzmir Vali-yi sabığı) Tahsin, T3'te Rıfkı Süreyya, T2'de Kuleli'den alaya çıkan Hasan Efendi geldiler.